

ภาวะผู้นำของผู้บริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาตามหลักพุทธธรรม
ในยุค New Normal
Leadership of Secondary School Administrators according to
Buddhism in the New Normal Era

พระครูธรรมมาภิสมัย¹, วุฒิชัย เยาวโพธิ์² และ ขวัญใจ แก้วแสง³

Phrakhrudhammabhisamai, Wudhichai Yaowapho and

Khwanjai Kaewsang

(Samai.phasuko@gmail.com)

Received: June 12, 2022

Revised: December 02, 2022

Accepted: December 03, 2022

บทคัดย่อ

พระพุทธศาสนามีหลักธรรมที่เหมาะสมสำหรับนำมาประยุกต์กับการพัฒนาตนเองของผู้บริหารโรงเรียนมัธยมศึกษามากมาย หากการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา มาประยุกต์ใช้กับการบริหารสถานศึกษาแล้วทำให้เกิดผลดีหลายประการส่งผลให้เกิดความสุข ทั้งปัจจุบันและอนาคตทั้งแก่ผู้บริหารเอง และเพื่อนร่วมสายงานหรือผู้ได้บังคับบัญชาทุกคน เกิดความไว้วางใจเป็นที่ยอมรับซึ่งจะส่งผลให้การบริหารงานในสถานศึกษาของผู้บริหารโรงเรียนประสบความสำเร็จ ดังนั้นผู้เขียนจึงสนใจศึกษาหลักพุทธธรรม ที่จะสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับผู้บริหารโรงเรียนมัธยมศึกษา จึงเป็นสิ่งสำคัญยิ่งสำหรับผู้บริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาในการที่จะบริหารจัดการสถานศึกษา และเป็นปัจจัยขับเคลื่อนในการนำพาสถานศึกษา ครูและบุคลากรที่เกี่ยวข้องไปสู่การพัฒนาเพื่อให้บรรลุผลตามเป้าหมาย ผู้บริหารโรงเรียนสามารถนำหลักพุทธธรรมประยุกต์ใช้ในการบริหารสถานศึกษา ในยุค New Normal คือ หลักพุทธยปานิคมธรรม ประกอบด้วย 1) จักขุมา คือ ความชำนาญในการใช้ความคิดหรือทักษะทางด้านความคิด 2) วิจฺจโร คือ ความชำนาญการด้านเทคนิคหรือทักษะ

¹ หลักสูตรการบริหารการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ วิทยาเขตอีสาน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย

Educational administration course Faculty of Education Northeastern Campus Mahamakut Buddhist University

² นักวิชาการอิสระ

Independent Academician

³ ศูนย์บริการวิชาการ วิทยาเขตอีสาน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย

Academic Service Center Northeast Campus Mahamakut Buddhist University

ทางการปฏิบัติงาน และ 3) นิสสัยสัมปันโน คือ ความชำนาญด้านมนุษยสัมพันธ์หรือทักษะทางด้านมนุษยสัมพันธ์ และหลักไตรสิกขา ประกอบด้วย ศีล สมาธิ และปัญญา อีกทั้งมีบทบาทสำคัญที่จะต้องบริหารจัดการทรัพยากรทางการศึกษาให้เกิดประสิทธิภาพ และความสมดุลเพื่อให้บริหารจัดการศึกษาบรรลุผลสำเร็จ และต้องมีคุณสมบัติคุณลักษณะเป็นที่เคารพศรัทธาเป็นบุคคลที่มีคุณธรรม จริยธรรมเป็นที่ยอมรับของสังคม และใช้ระบบคุณธรรมในการบริหารจัดการ นอกจากนี้ ผู้บริหารสถานศึกษาควรเลือกหลักธรรมที่เหมาะสมและส่งผลกระทบต่อสมรรถนะที่สำคัญและจำเป็นของผู้บริหาร การปฏิบัติงานของครู และบุคลากรทางการศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลสูงสุด

คำสำคัญ: ภาวะผู้นำ, ผู้บริหารโรงเรียนมัธยมศึกษา, หลักพุทธธรรม

Abstract

Buddhism has many dharma principles that are suitable for applying to the self-development of high school administrators. If applying Buddhist dharma principles to the administration of educational establishments, it results in many good results, resulting in happiness both in the present and in the future, both for the administrators themselves. And all colleagues or subordinates the trust is accepted, which will result in the success of the school administrators' school administration. Therefore, the author is interested in studying the principles of Buddhism. That can be applied to secondary school administrators Therefore, it is very important for secondary school administrators to manage the school. and is a driving factor in bringing schools teachers and related personnel to develop to achieve the goals School administrators are able to apply Buddhist principles to school administration in the New Normal era, which is the second principle, which consists of 1) Chakkhuma, which is the proficiency in thinking or thinking skills; 2) Withu Ro is technical expertise or operational skills, and 3) nissaya sampanno is interpersonal skills or interpersonal skills. And the threefold principles, consisting of precepts, concentration, and wisdom, and play

an important role in managing educational resources effectively. And balance for successful educational management and must have the qualities to be respected as a person of virtue Ethics are accepted by society. And use a moral system in management. In addition, school administrators should choose principles that are appropriate and affect the important and necessary competencies of administrators. Teacher performance and educational personnel with the highest efficiency and effectiveness.

Keywords: Leadership, Secondary School Administrators, Buddhist Principles

บทนำ

สถานศึกษาเป็นสถานที่ที่มีนักเรียนอยู่รวมกันจำนวนมาก มักจะมีความเสี่ยงสูงหากมีระบบการจัดการที่ไม่ดี อาจจะมีการแพร่ระบาดของเชื้อ COVID-19 ได้ในกลุ่มเด็กเนื่องจากพบว่า การติดเชื้อ COVID-19 ส่วนใหญ่จะไม่ค่อยมีอาการหรือมีอาการแสดง ค่อนข้าน้อย ความรุนแรงจะน้อยมาก แต่เด็กนักเรียนจะเอาเชื้อกลับบ้าน อาจทำให้การแพร่ระบาดเกิดขึ้นได้อย่างรวดเร็ว (Super spread) ไปยังบุคคลในบ้าน หากมีการระบาดในกลุ่มเด็กขึ้น จะมีผลกระทบในสังคมหรือผู้ใกล้ชิด เช่น ครู พ่อแม่ ผู้สูงอายุ ที่ติดเชื้อจากเด็ก ดังนั้น หากมีการเปิดเรียน มีโอกาสสูงที่จะเกิดการติดเชื้อในกลุ่มเด็กเพิ่มมากขึ้น ซึ่งเด็กเป็นกลุ่มที่ต้องได้รับการดูแลและระมัดระวังในการกระจายเชื้อเป็นอย่างมาก มาตรการในการเปิดเทอม จึงมีความสำคัญมากในการควบคุมการระบาด การวางแผนเปิดเทอมจึงต้องมั่นใจว่าสามารถควบคุมไม่ให้เกิดการระบาดของโรคในเด็กนักเรียนได้ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2563)

การบริหารจัดการสถานศึกษาจำเป็นต้องอาศัยผู้บริหารมืออาชีพที่มีวิสัยทัศน์ ความรู้ ความสามารถ คุณธรรม ดังที่สุวิมล โพธิ์กลิ่น ได้กล่าวว่า ผู้บริหารโรงเรียนเป็นกลไกสำคัญ และมีอิทธิพลสูงสุดต่อคุณภาพของสถานศึกษา ความสำเร็จหรือความล้มเหลวทางการศึกษานั้นขึ้นอยู่กับผู้บริหารส่วนหนึ่ง ดังนั้นการจัดการศึกษาเพื่อให้บรรลุเป้าหมายนั้น จำเป็นต้องอาศัยผู้นำ โดยเฉพาะผู้นำทางการศึกษา ความสำคัญของผู้นำในองค์กรทางการศึกษาหรือผู้บริหารโรงเรียนนั้น (สุวิมล โพธิ์กลิ่น, 2560) การบริหารกิจการใด ๆ ที่เกี่ยวกับในยุค New Normal มีความจำเป็นต้องอาศัยผู้บริหารมืออาชีพ ในด้านการจัดการศึกษาของประเทศชาติก็เช่นกันมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยผู้บริหารจึงจะทำให้การบริหารการศึกษาประสบความสำเร็จและเป็นไปตามแนวทางที่พึงประสงค์ และสถาบันพัฒนา

ความก้าวหน้า ได้กล่าวว่า การขับเคลื่อนงานการศึกษาตามแนวทางการปฏิรูปครั้งที่ 2 ให้ไปสู่ความสำเร็จที่เป็นรูปธรรมนั้นผู้บริหารโรงเรียนเป็นบุคคลที่มีความสำคัญอย่างยิ่งทั้งนี้เพราะเป็นบุคคลที่มีภาวะผู้นำทางวิชาการและเป็นผู้นำที่มีคุณธรรม จริยธรรม และจิตอาสาที่มีความพร้อมที่จะนำการศึกษาสู่การเปลี่ยนแปลงได้มากที่สุด (ธีระ รุญเจริญ, 2546)

ผู้บริหารที่จะประสบผลสำเร็จคือผู้บริหารที่สามารถนำเอาความรู้ความสามารถของผู้ใต้บังคับบัญชาแต่ละคนมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดในระยะเวลา และทรัพยากรที่จำกัด ซึ่งจะส่งผลดีโดยส่วนรวมหากคุณลักษณะของผู้บริหารเป็นที่ยอมรับของครูผู้สอน ก็จะทำให้ได้รับความร่วมมือในการปฏิบัติงานช่วยให้โรงเรียนประสบความสำเร็จในการพัฒนาการศึกษาได้ตามเป้าหมาย นอกจากนี้ผู้บริหารโรงเรียนในฐานะผู้นำองค์กรและเป็นบุคคลสำคัญในการดำเนินการต่างๆ ของสถานศึกษา เป็นผู้ที่มีอำนาจในการตัดสินใจ วางแผน อำนวยการ และมอบหมายงานในกำกับให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่กำหนด โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้บริหารโรงเรียนมีบทบาทสำคัญที่จะต้องบริหารจัดการทรัพยากรทางการศึกษาให้เกิดประสิทธิภาพและความสมดุลเพื่อให้บริหารจัดการศึกษาบรรลุผลสำเร็จ

ภาวะผู้นำมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งในการบริหารองค์กร เพราะผู้บริหารเป็นหลักสำคัญในการขับเคลื่อนองค์กรไปสู่ความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ โดยเฉพาะผู้บริหารโรงเรียนเป็นบุคลากรหลักที่สำคัญของสถานศึกษา และเป็นผู้นำวิชาชีพที่จะต้องมีความรู้ ความสามารถ และคุณธรรม จริยธรรม ตลอดทั้งจรรยาบรรณวิชาชีพที่ดี สามารถลดความขัดแย้ง สร้างวิสัยทัศน์ ค่านิยม วัฒนธรรมให้ผู้ร่วมงานยอมรับ และร่วมมือในการดำเนินงานขององค์กร จึงนำไปสู่การจัดการและบริหารสถานศึกษาที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล และมีความยืดหยุ่นต่อปัจจัยภายนอก โดยมีความสอดคล้องกับกระแสการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

ดังนั้น ภาวะผู้นำของผู้บริหารโรงเรียนเป็นสิ่งสำคัญยิ่งสำหรับผู้บริหารในการที่จะบริหารจัดการโรงเรียน และเป็นปัจจัยขับเคลื่อนในการนำพาสถานศึกษา ครูและบุคลากรที่เกี่ยวข้องไปสู่การพัฒนาเพื่อให้บรรลุผลตามเป้าหมาย

ภาวะผู้นำของผู้บริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาตามหลักพุทธธรรม

ผู้บริหารโรงเรียนสามารถนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารโรงเรียนในช่วงสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID - 19) ซึ่งหลักพุทธธรรมที่นำมาใช้คือ หลักปาปณิกธรรมในทศตปิณฑกสูตร ซึ่งสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์

(ป.อ.ปยุตโต) ได้กล่าวถึงคำตรัสขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ได้ตรัสไว้ในทุติยปาปณิกสูตรว่าเกี่ยวกับคุณลักษณะ 3 ประการ ของนักบริหารที่จะช่วยให้ผู้บริหารทำสำเร็จ ลุล่วงไปได้ด้วยดี ได้แก่

1. จักขุมา หมายถึง ปัญญามองการณ์ไกลรู้ว่าอนาคตเศรษฐกิจหรือตลาดจะมีแนวโน้มเป็นแบบไหนหรือสามารถคาดการณ์ทิศทางหรืออนาคตในการดำเนินธุรกิจได้แม่นยำ จากการอาศัยกระบวนการคิดที่รอบคอบและมีเหตุผลโดยอาจใช้ประสบการณ์ในอดีตร่วมในการตัดสินใจและวางแผนด้วย ตรงกับภาษาอังกฤษคำว่า Conceptual Skill คือ ความชำนาญในการใช้ความคิดหรือทักษะทางด้านความคิด

2. วิรุโรร หมายถึง จัดการธุระได้มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านมีความรู้และความเชี่ยวชาญ ตรงกับคำภาษาอังกฤษคำว่า Technical Skill คือ ความชำนาญการด้านเทคนิคหรือทักษะทางการปฏิบัติงาน

3. นิสสยสัมปันโน หมายถึง พึ่งพาอาศัยคนอื่นได้เพราะเป็นคนมีมนุษยสัมพันธ์ดี มีความสามารถในการติดต่อประสานงานให้งานสำเร็จลุล่วงไปได้ตามกรอบระยะเวลาที่กำหนด มีความสามารถในการสื่อสารและประสานงานให้แต่ละฝ่ายในองค์กรดำเนินแนวทางตามกรอบทิศทางที่องค์กรต้องการบรรลุได้หรือมีความสามารถในการผูกใจคนให้เป็นที่รักของคนโดยสามารถทำให้พนักงานแต่ละคนปฏิบัติงานตามคำสั่งด้วยความเต็มใจได้ เป็นต้น ตรงกับคำภาษาอังกฤษคำว่า Human Relation Skill คือ ความชำนาญด้านมนุษยสัมพันธ์หรือทักษะทางด้านมนุษยสัมพันธ์ (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต), 2542) นอกจากนี้หลักพุทธธรรมที่ผู้บริหารโรงเรียนนำมาประยุกต์ใช้ในการบริหารโรงเรียนให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผล ได้แก่ หลักไตรสิกขา

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ได้ให้ความหมาย ศีล สมาธิ ปัญญา ให้ถือว่าเป็นทฤษฎี ถ้าเป็นการปฏิบัติต้องเป็นปัญญา แล้วเป็นศีล และเป็นสมาธิ สำหรับ ศีล สมาธิ ปัญญา ที่วางไว้เป็นรูปทฤษฎีนี้ก็ไม่ใช่ว่าผิดถูกตามรูปของทฤษฎี คือ เรียงตามลำดับจากต่ำไปหาสูง แต่พอถึงที่ปฏิบัติแล้วต้องดึงปัญญามานำหน้าและปัญญานั้นจะงอกงามเพิ่มพูนขึ้นเรื่อยๆ ไป เพราะว่ามีสมาธิแล้วปัญญาก็จะงอกงามกว่าเดิม ปัญญาจึงให้ศีล สมาธิเดินไปถูกทางแล้ว ก็จะเพิ่มกำลังให้แก่ปัญญาให้สูงขึ้น (พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), 2562.)

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต) ได้ให้ความหมายไตรสิกขาว่า หมายถึง การพัฒนามนุษย์ให้ดำเนินชีวิตดีงามถูกต้อง ทำให้มีวิถีชีวิตที่เป็นมรรค เป็นทางดำเนินชีวิตหรือวิถี

ชีวิตที่ถูกต้อง ดึงงามของมนุษย์ ต้องเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนาตน คือ สิกขามรรคกับสิกขาจึงประสานเป็นอันเดียวกัน เมื่อมองในแง่ปริยสัจ 4 ก็เป็นอริยมรรค คือ วิถีชีวิตอันประเสริฐเมื่อเป็นมรรคก็ดำเนินก้าวหน้าไปสู่จุดหมายโดยกำจัดสมุทัยให้หมดไป ช่วยให้เรามีชีวิตที่พึ่งพาวิชาดีพัฒนาอุปทานน้อยลงไป ไม่ได้อยู่ใต้อำนาจครอบงำของมัน พร้อมกับที่เรามีปัญญาเพิ่มขึ้นและดำเนินชีวิตด้วยปัญญามากขึ้นตามลำดับจนกระทั่งในที่สุดพอสมุทัยหมดทุกซีกก็หมดก็บรรลุเป้าหมายเป็น นิโรธ โดยสมบูรณ์ (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2550)

ไตรสิกขา คือ อริยมรรคมีองค์ 8 แต่พูดในฐานะที่เป็นระบบฝึกฝนอบรม เมื่อจัดเป็นระบบฝึกฝนอบรมก็จะฝึกฝนสามมิติ เท่านั้นคือ ทางด้านปัญญาทางด้านศีล ทางด้านจิต ทางด้านปัญญา เป็นเรื่องทางความรู้ ความเข้าใจแนวคิด ค่านิยมที่ถูกต้องทางด้านศีล การควบคุมพฤติกรรมทางกาย ทางวาจาให้อยู่ในกรอบ สอดคล้องกับความรู้ความเข้าใจทางด้านจิต เป็นการพัฒนาจิตให้มีสมาธิ พัฒนาจิตให้มีความเพียร พัฒนาจิตให้มีสติ ดังนั้นศีล สมาธิ ปัญญา 3 องค์ประกอบ นี้เป็น 3 มิติ ต้องทำไปด้วยกัน เรื่องเดียวกันทำไปด้วยกัน เพื่อจุดประสงค์เดียวกัน จึงตรัสรวมกัน ไม่ได้หมายความว่าต้องทำศีลก่อนให้สมบูรณ์แล้วต้องมาทำสมาธิ ทำสมาธิสมบูรณ์แล้วมาทำปัญญา (เสถียรพงษ์ วรรณปก, 2549)

กระบวนการจัดการศึกษาในพระพุทธศาสนายึดหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา ซึ่งเป็นการฝึกอบรม (Training) ที่เน้นภาคปฏิบัติมากกว่าจะเป็นการเรียนการสอนในทฤษฎี (Teaching) พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญแก่การจัดการศึกษาอบรมเพื่อพัฒนาบุคลากรเป็นอย่างยิ่ง ด้วยเหตุนี้ พระพุทธศาสนาจึงเป็นศาสนาแห่งการศึกษา การอำนวยความสะดวกให้เกิดการดำเนินงานในพระพุทธศาสนาต้องอาศัยภาวะผู้นำเป็นสำคัญ

หลักพุทธธรรมกับการใช้อำนาจของผู้บริหาร

นอกจากนักบริหารที่ดีจะต้องมีคุณลักษณะทั้งสามประการดังกล่าวมาแล้ว สไตล์หรือวิธีการบริหารของผู้บริหารแต่ละคนจะแตกต่างกัน ซึ่งจะเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างความสำเร็จหรือความล้มเหลวในการบริหาร นักบริหารที่มีคุณลักษณะทั้งสามประการ อาจใช้วิธีบริหารงานที่ตนเคยชิน เคยบริหาร เคยปฏิบัติมาซึ่งวิธีการบริหารต่าง ๆ ขึ้นอยู่กับผู้บริหารจะเลือกเป็นผู้บริหารแบบไหน ผลของการบริหารที่ได้ก็จะแตกต่างกัน การใช้อำนาจของผู้บริหารตามหลักพุทธธรรม พอสรุปได้เป็น 3 ประการ ตามนัยแห่งอภิปไตยสูตรดังนี้

1. อัตตาธิปไตย หมายถึง การถือตนเองเป็นใหญ่ผู้บริหารที่เป็นอัตตาธิปไตย ถือตนเองเป็นศูนย์กลางของการตัดสินใจด้วยตัวเอง ไม่รับฟังความคิดเห็นผู้อื่น เขามีความเชื่อมั่นในตนเองสูงมาก คิดว่าตนเองฉลาดกว่าใคร จึงไม่รับฟังความคิดเห็นของใคร เขาไม่อดทนต่อการวิพากษ์วิจารณ์ เขานิยมใช้พระเดชมากกว่าพระคุณ เมื่อบริหารงานนาน ๆ ไป จะไม่มีคนกล้าคัดค้านหรือทัดทาน ลงท้ายผู้บริหารประเภทนี้มักเป็น เผด็จการวิธีการบริหารแบบนี้ทำให้ได้งานแต่เสียคน นั่นคืองานทุกอย่างสำเร็จ เร็วทันใจนักบริหารแต่ไม่ถูกใจคนร่วมงาน เขาผูกใจคนไม่ได้ ไม่ได้ใจจากคนร่วมงานหรือผู้ใต้บังคับบัญชา จะเห็นได้ว่าการบริหารแบบอัตตาธิปไตยเขาได้ความสำเร็จของงานแต่เสียเรื่องครองใจคน

2. โลกาธิปไตย หมายถึง การถือคนอื่นเป็นใหญ่ผู้บริหารประเภทนี้มีวิธีทำงานที่ตรงกันข้ามกับประเภทแรกนั่นคือ นักบริหารโลกาธิปไตยไม่มีจุดยืนเป็นของตัวเอง เขาขาดความเชื่อมั่นในตนเอง ต้องฟังคนโน้นคนนี้ ไม่สามารถตัดสินใจทำอะไรด้วยตนเองได้ ถ้านั่งเป็นประธานอยู่ในที่ประชุมเขาจะฟังทุกฝ่ายก็จริง แต่เมื่อฝ่ายต่าง ๆ พุดขัดแย้งกัน เขาจะไม่ตัดสินใจชี้ขาด แต่เปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายทุ่มเถียงทะเลาะกันเอง ใครเสนอความคิดอะไรมาเขาเห็นคล้ายตามด้วย จนขาดจุดยืน ขาดภาวะความเป็นผู้นำ จนไม่ยอมตัดสินใจเด็ดขาดลงไปที่ฝ่ายไหนถูกหรือผิด ในที่สุดลูกน้องต้องวิ่งเต้นเข้าหานักบริหารประเภทนี้อยู่เรื่อยไป ผลลงเอยด้วยลูกน้องตีกันเอง เพราะนักบริหารไม่ยอมตัดสินใจวินิจฉัยชี้ขาดว่าจะทำตามข้อเสนอของใครนักบริหารประเภทนี้ได้คนแต่เสียงาน นั่นคือทุกคนชอบเขาเพราะเขาเป็นคนอ่อนไม่เคยตำหนิใคร ลูกน้องจะทำงานหรือทิ้งงานก็ได้ งานจะเสร็จหรือไม่ก็ได้ไม่ตำหนิลูกน้อง เขาไม่กล้าลงโทษ เขาสุภาพกับทุกคนถึงแม้จะเป็นผู้ใต้บังคับบัญชาของเขาก็ตาม แต่การบริหารแบบโลกาธิปไตยนี้จะทำให้องค์การรุ่มรวยไร้ระเบียบและงานไม่สำเร็จไม่มีผลงาน อาจเรียกได้ว่าได้ครองใจคนแต่ไม่ได้งาน

3. ธรรมาธิปไตย หมายถึง การถือธรรม หรือ หลักการเป็นสำคัญนักบริหารประเภทนี้ ยึดเอาความสำเร็จของงานเป็นที่ตั้งเพื่อทำงานให้สำเร็จเขายินดีรับฟังความคิดเห็นและคำแนะนำจากทุกฝ่าย ซึ่งรวมทั้งคนที่ไม่ชอบเขาเป็นส่วนตัว เขาแยกแยะเรื่องงานออกจากความขัดแย้งส่วนตัว เขายอมโง่เพื่อศึกษาความรู้จากผู้เชี่ยวชาญนักบริหารสถานศึกษามีอาชีพนั้นที่จะประสบความสำเร็จได้ต้องมีธรรมในการบริหารเพราะนักบริหารมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีธรรมประจำใจเพราะนักบริหารเป็นผู้มีส่วนสำคัญอย่างยิ่งที่จะทำให้สังคมเสื่อมหรือเจริญเป็นสุขหรือเป็นทุกข์หากนักบริหารเป็นคนดีมีศีลธรรมก็ย่อมทำให้องค์กรมีความเจริญก้าวหน้าและมีความสุข ซึ่งจะเห็นได้ว่าการบริหารแบบธรรมาธิปไตยนี้

เป็นการนำข้อดีของการบริหารแบบอรรถาธิปไตย โลกาธิปไตยมารวมกันคือได้ครองใจคนและงานสำเร็จไปได้ด้วยดี (พระมหาธนาชัย ตนตฺติปาโล, 2560)

พระพุทธเจ้าทรงยกย่องธรรมาธิปไตยว่าประเสริฐที่สุดแต่ โลกาธิปไตยก็ยิ่งดีกว่า อรรถาธิปไตย ถ้าเผด็จการนั้นยึดมั่นในธรรมในความถูกต้องมีความรัก ความเมตตาเหมือนพ่อปกครองลูกและมีได้ยกย่องว่าระบอบประชาธิปไตยหรือ โลกาธิปไตยนั้นประเสริฐที่สุดแม้นักปรัชญาเมธีทางการปกครองยุคปัจจุบันก็เห็นด้วยกับพระพุทธเจ้าโดยกล่าวว่า “ประชาธิปไตยเป็นระบอบการปกครองที่เลวร้ายที่สุด” เพราะการใช้อำนาจโดยยึดหลักธรรมาธิปไตยหรือประชาธิปไตยเป็นระบอบการปกครองที่มีจุดด้อยน้อยที่สุด (พระธีระพงษ์ นรินโทและคณะ, 2562)

ดังนั้นการใช้อำนาจไม่ว่าจะเป็นแบบอรรถาธิปไตย หรือโลกาธิปไตย จะต้องยึดหลักธรรมาธิปไตย คือ การยึดถือความถูกต้อง ชอบธรรม เป็นธรรม และยุติธรรม ซึ่งอำนาจสูงสุดขึ้นอยู่กับธรรมะคือความถูกต้องโดยไม่คำนึงว่าจะเป็นความเห็นของคนส่วนใหญ่หรือคนส่วนน้อยหรือแม้จะเป็นความเห็นของบุคคลคนเดียว ธรรมาธิปไตยนั้นถือว่าอำนาจสูงสุดที่เป็นความถูกต้องชอบธรรม ไม่เข้าข้างฝ่ายใดใช้เหตุผลและสติปัญญาในการปกครอง

การนำหลักพุทธธรรมมาใช้ในการบริหาร

พระพุทธเจ้าทรงเน้นถึงความสำคัญของผู้ปกครองหรือผู้บริหารเป็นอย่างมากว่าผู้บริหารนั้นจะต้องเป็นแบบอย่างให้ผู้อื่นหรือผู้ใต้บังคับบัญชาปฏิบัติตาม ด้วยหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับนักบริหารมีมากมาย สามารถสรุปได้ 3 ประการ 1) การบริหารตน คือ ผู้บริหารต้องควบคุมตนเองให้ดีเสียก่อนจึงจะสามารถบริหารคนอื่นได้ดี 2) การบริหารคน คือ เมื่อผู้บริหารสามารถบริหารตนได้ดีแล้วก็จะพัฒนาไปสู่การบริหารบุคคลหรือผู้ใต้บังคับบัญชา 3) การบริหารงาน คือ คนกับงานเป็นสิ่งที่คู่กัน ถ้านักบริหารสามารถจัดการกับตนเองได้ดี สามารถบริหารคนได้ดีก็จะนำไปสู่ความสำเร็จของการบริหารงาน (สํอาอง จันทนตรี, 2560) หลักธรรมทางพระพุทธศาสนามากมายที่สามารถนำมาปรับใช้ในการบริหารงานของผู้บริหาร ในครั้งนี้ได้ยกตัวอย่างเพียงบาง หลักธรรม ซึ่งหลักการบริหารทั้ง 3 ประการนี้จะนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาปรับใช้ให้สอดคล้องกันตามลำดับ ดังนี้

หลักพุทธธรรมกับการบริหารตน

การบริหารเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับคนและงานเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อการบริหาร ผู้บริหาร จึงเป็นบุคคลซึ่งมีอิทธิพลที่จะทำให้ผู้อื่นปฏิบัติตามวัตถุประสงค์และบรรลุ วัตถุประสงค์นั้นด้วยกัน เป็นบุคคลที่ทำให้องค์กรมีความก้าวหน้าและบรรลุผลสำเร็จ และ การที่จะพัฒนาองค์กรเพื่อนำพา ไปสู่การมีประสิทธิภาพสูงนั้นได้ผู้บริหารต้องมีหลักในการ บริหารตนเองเสียก่อน ซึ่งสิ่งที่สำคัญ คือหลักคุณธรรมของผู้นำ (พระมหาจรรยา อภิธมฺมจิตฺโต และคณะ, 2562) ซึ่งหลักธรรมที่เหมาะสมในการบริหารตนคือ หลักสัปปุริสธรรมซึ่ง มี องค์ประกอบ 7 อย่างดังนี้

1. ัมมัญญาตา (Knowing the Law, Knowing the Cause) คือรู้จักเหตุรู้ความ จริง รู้หลักการรู้กฎเกณฑ์ รู้กฎแห่งกรรม รู้กฎเกณฑ์แห่งเหตุผล และรู้จักหลักการที่จะทำให้ เกิดผลหรือบรรลุผลสำเร็จของงานนั้น ๆ ได้ โดยนัยนี้คือการบริหารจัดการในองค์กร ผู้บริหาร จำเป็นต้องพิจารณาข้อเท็จจริงอย่างถูกต้อง เพื่อบรรลุเป้าหมายขององค์กรให้มีประสิทธิภาพ ประสิทธิผล รู้จักการวิเคราะห์ความจริงที่เกิดขึ้น ตามธรรมชาติและตามสภาพบริบทขององค์กร ต้องเชื่อว่า “ สิ่งทั้งหลายเกิดขึ้น ตั้งอยู่ดับไป เป็นธรรมดา” เข้าใจหลักการเปลี่ยนแปลง โดย พิจารณาหลักการและเกณฑ์แห่งเหตุผลมาบริหารจัดการองค์กรดังกล่าวมาประกอบ

2. อุตถัญญาตา (Knowing the Meaning, Knowing the Purpose) รู้จักผล หรือ ความมุ่งหมาย เป้าหมาย รู้ประโยชน์ที่ประสงค์ รู้จักผลที่เกิดขึ้น สืบเนื่องจากการกระทำตาม หลักการบริหารนั้นๆ หมายถึง การบริหารงานองค์กรให้บรรลุถึงวัตถุประสงค์ และรู้ถึง ประโยชน์ของ องค์กรที่นำไปสู่ความมั่นคง และไม่มีผลกระทบใดๆ ต่อองค์กร ในที่นี้หมายถึง การมีแผนงานที่ดี การวางแผนที่ดี การวิเคราะห์ผลกระทบด้านต่าง ๆ รู้ผลสัมฤทธิ์ว่าต้องการ อะไรจากการบริหารจัดการนั้น

3. อัตถัญญาตา (Knowing Oneself) รู้จักตน คือ รู้จักเราว่าเรานั้น โดยฐานะภาวะ เพศ ความรู้ ความสามารถ และคุณธรรมเป็นอย่างไร และเท่าใด แล้วประพฤติให้เหมาะสม และ รู้จักที่จะปรับปรุงต่อไป ในที่นี้หมายถึง รู้จักองค์กรที่เราบริหารเป็นอย่างดีว่ามีจุดด้อย จุดแข็ง อย่างไร มีขีดความสามารถอย่างไร และรู้จักการปรับปรุงองค์กรให้ทันต่อเหตุการณ์ การที่จะ รู้ได้ต้องอาศัยการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายในและสภาพแวดล้อมภายนอก หรือการทำ SWOT Analysis

4. มัตตัญญูตา (Moderation, Knowing how to be temperate) รู้จักประมาณ คือ ความพอดีในการจ่ายโภคทรัพย์ ในที่นี้หมายถึงการบริหารการเงิน ต้องพิจารณาให้รู้จักประมาณในความเพียงพอขององค์กร ชีตความสามารถขององค์กรขีดความสามารถของทรัพยากรมนุษย์ในองค์กร รวมทั้งการแข่งขันที่รอบคอบและรู้จักประมาณขีดความสามารถขององค์กร โดยการวางแผนงานโครงการที่รอบคอบ ชัดเจน มีการวิเคราะห์ให้รู้ต้นทุนผลผลิต

5. กาลัญญูตา (Knowing the Propertime) รู้จักกาล เวลา อันเหมาะสม หมายถึงการบริหารจัดการ จะต้องมีความเข้าใจถึงระยะเวลาที่เหมาะสมกับการดำเนินงานนั้นๆ การสร้างโอกาสขององค์กรจะต้องพิจารณาถึงสถานการณ์ในเวลานั้น ๆ ช่วงเวลาใดที่จะบริหารองค์กรให้ประสบผลสำเร็จต่อองค์กรมากที่สุด โดยการวิเคราะห์จากอุปสงค์ อุปทาน (Demand & Supply)

6. ปริสัญญูตา (Knowing the Assembly, Knowing the Society) รู้จักชุมชน การบริหารจัดการ จำเป็นต้องมีการปฏิสัมพันธ์กับองค์กรต่าง ๆ การประสานงานกับชุมชนหรือกลุ่มบุคคลที่มีผลต่อองค์กร ก็คือเข้าถึง เข้าใจ และพัฒนา เป็นการบริหารจัดการที่สร้างความสัมพันธ์ด้วยเมตตา ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อชุมชน หรือสาธารณชน จะเป็นภาพลักษณ์ที่ดีขององค์กรการบริหารจัดการที่รู้จักชุมชนที่สำคัญประการหนึ่งคือ การรู้จักทำประโยชน์ต่อชุมชนด้วย เป็นการคืนกำไรให้ชุมชน

7. ปุคคัลัญญูตา (Knowing the individual, Knowing the different individuals) รู้จักบุคคล คือรู้จักความแตกต่างของบุคคลโดยอัธยาศัย ความสามารถ และคุณธรรม ตลอดถึงรู้จักความสามารถของบุคคลและใช้มอบงานที่เหมาะสมให้การบริหารจัดการในการรู้จักบุคคล จะทำให้สามารถมอบหมายงานให้ตรงกับความรู้ความสามารถของเขา (Put the right man on the right Job) ก็จะทำให้การดำเนินงานประสบผลสำเร็จ มีความราบรื่นได้ (ถวิล อรัญเวศ, 2565)

ดังนั้นหลักสัปปุริสธรรม 7 ประการ นอกจากจะทำให้ผู้นำหรือผู้ปฏิบัติงานสามารถบริหารงานได้ดีแล้ว ยังเป็นแนวทางในการปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี ทำให้สามารถรักษาความเป็นมนุษย์ของตนไว้ได้ รวมถึงคุณสมบัติของคนดีที่สมบูรณ์ คือ เป็นคนดี คนฉลาด และเหมาะสมอย่างเสมอต้นเสมอปลาย

หลักพุทธธรรมกับการบริหารคน

ผู้บริหารที่มีความสามารถนำองค์กรไปสู่ความสำเร็จ นอกจากความสามารถ ความเชี่ยวชาญในกิจการงานต่าง ๆ แล้ว ผู้บริหารยังต้องมีความเสมอภาค การให้ความมั่นคงในงาน

แก่บุคลากร ความยุติธรรมที่เป็นหลักปฏิบัติในการบริหารงานบุคคลและการเสริมสร้างจริยธรรมและคุณธรรม ซึ่งสอดคล้องกับ คำสอนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าในเรื่องของหลักการสงเคราะห์ที่เกื้อกูลซึ่งกันและกัน ยึดเหนี่ยวน้ำใจผู้อื่น (พระมหาจรรยา อภิธมมจิตโต และคณะ, 2562) และหลักธรรมที่ควรนำมาใช้ในการบริหารคน คือ หลักพรหมวิหาร 4 สังคหวัตถุ 4 และหลักกอดติ 4

1. พรหมวิหาร 4 คือหลักธรรมครองใจ ที่ทำให้คนปฏิบัติในทางประเสริฐทั้งต่อตนเองและผู้อื่น แก่นของพรหมวิหาร 4 นั้นสามารถนำมาประยุกต์ใช้สำหรับผู้บริหาร ผู้จัดการ หรือหัวหน้างาน เพื่อให้ผู้ใต้บังคับบัญชาทำงานอย่างมีความสุขและเป็นการสร้างขวัญกำลังใจ ซึ่งจะเสริมสร้างประสิทธิภาพการทำงานให้ดียิ่งขึ้นได้อีกด้วย

1.1 เมตตา ความปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุข การเห็นลูกน้องมีความสุข เป็นสิ่งที่หัวหน้าต้องคำนึงถึงหัวหน้าควรดูแลเอาใจใส่สนับสนุนการทำงาน เพื่อให้ลูกน้องรู้สึกว่าคุณไม่ได้โดดเดี่ยว อบอุ่น และมีความสุขในการทำงานมากขึ้น

1.2 กรุณา ความปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ หากการทำงานเกิดปัญหาหรืออุปสรรค สิ่งแรกที่หัวหน้าควรทำ การพูดคุย สอบถามถึงปัญหาที่เกิดขึ้น พร้อมชี้แนะแนวทางการแก้ไขและพูดให้กำลังใจกับลูกน้อง โดยไม่ปล่อยให้ลูกน้องต้องเผชิญปัญหาเพียงลำพัง

1.3 มุทิตา ความยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี เมื่อลูกน้องประสบความสำเร็จ ไม่ว่าจะทางด้านการงานด้านครอบครัวหรือในทุก ๆ ด้าน

1.4 อุเบกขา การรู้จักวางเฉยทำใจเป็นกลาง หัวหน้าควรวางใจเป็นกลาง ไม่เข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ไม่ปฏิบัติเอนเอียงด้วยความรักหรือความชัง (บริษัทฝึกรบและสัมมนาธรรมนิติจำกัด, 2565)

2. สังคหวัตถุ 4 เป็นหลักธรรมที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจของผู้อื่นถูกไม่ตรีเอื้อเพื่อเกื้อกูลถือเป็นการสงเคราะห์ซึ่งกันและกันหลักธรรมหมวดนี้เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้บริหารจะต้องนำไปปฏิบัติให้เกิดผลการยึดเหนี่ยวน้ำใจของผู้อื่นมีอยู่ 4 ประการ คือ

2.1 ทาน การให้ความเอื้อเพื่อแผ่เสียสละช่วยเหลือแบ่งปันควรให้ความช่วยเหลือและแบ่งปันแก่บุคลากรการปฏิบัติงานอย่างเสมอภาค

2.2 ปิยวาจา การพูดอย่างรักกันวาจาสุภาพอ่อนหวานน่าฟัง ควรเป็นบุคคลที่พูดจริงทำจริง ควรทำตนให้เป็นคนที่น่าเชื่อถือ

2.3 อุตถจริยาการทำประโยชน์ชวนช่วยช่วยเหลือ ไม่ก้าวก่ายแทรกแซงหน้าที่ของคน ควรคำนึงถึงผลประโยชน์ขององค์การเป็นหลัก ควรมีบรรทัดฐานกฎเกณฑ์ที่ทุกคนยอมรับและส่งเสริมให้ทุกคนปฏิบัติตาม

2.4 สมานัตตตา การเอาตัวเข้าสมานปฏิบัติต่อคนทั้งหลายอย่างเท่าเทียมกัน ควรจะมีการวางตัวให้เหมาะสมเป็นกลางไม่ลำเอียง ให้มีความน่าเคารพ น่าเลื่อมใสในศรัทธาของผู้ร่วมงาน ควรรู้จักยืดหยุ่นตามเหตุการณ์ไม่ตึงเกินไปหรือไม่หย่อนเกินไป (พระครูไพโรจน์กิจจาทร, (สกุลสุภโท) และคณะ, 2563)

3. หลักกอคติ หรือความลำเอียง 4 คือ วิธีที่ผิดหรือการดำเนินไปในทางที่ผิด ซึ่งเกิดจากทัศนคติหรือความคิดเห็นในทางที่ผิดและมีความหลงผิดกอคติ 4 ครอบงำจิตใจจึงเกิดความลำเอียงหรือความไม่เที่ยงธรรม 4 ประการ คือ

3.1 ฉันทาคติ คือ ความลำเอียงเพราะชอบพอ

3.2 โทสาคติ คือ ความลำเอียงเพราะโกรธหรือชิงชัง

3.3 โมหาคติ คือ ความลำเอียงเพราะหลงหรือความลำเอียงเพราะความเขลา

3.4 ภยาคติ คือ ความลำเอียงเพราะกลัว

หลักธรรมหรือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้านั้น ถึงแม้ว่าจะมีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล แต่สามารถนำไปประยุกต์ใช้เป็น เครื่องดำเนินชีวิตและแนวทางในการบริหารงานได้เป็นอย่างดีเพราะหลักธรรมดังกล่าว เป็นความจริงที่สามารถพิสูจน์ได้ที่เรียกว่า “สัจธรรม” ปฏิบัติได้เห็นผลได้อย่างแท้จริงอยู่ที่เรานำหลักธรรมข้อใดมาใช้ให้เหมาะสมกับตัวเรามากที่สุด

หลักพุทธธรรมกับการบริหารงาน

สำหรับผู้บริหารในการบริหารงานต้องมีการส่งเสริมผู้ปฏิบัติงานให้ได้ใช้ศักยภาพที่มีในการทำงานอย่างเต็มที่ บุคคลจำนวนมากที่ทำงานแล้วไม่ประสบความสำเร็จ ไม่มีประสิทธิภาพเพราะสิ่งที่ขาดไปนั้น คือ การนำหลักธรรมมาใช้สนับสนุนในการทำงาน ซึ่งหลักธรรมที่เกี่ยวกับการทำงานในพระพุทธศาสนา เรียกว่าหลักอริยบท พระพุทธเจ้าทรงแนะนำให้ปฏิบัติตามหลักอริยบท 4 อริยบท แปลว่า หลักพื้นฐานแห่งความสำเร็จ หรือทางสู่ความสำเร็จมี องค์ประกอบ 4 ประการคือ 1) ฉันทะคือ มีใจรัก ทำงานด้วยใจรักงาน 2) วิริยะคือ พากเพียรทำรักแล้วต้องขยัน ความขยันคือภาคปฏิบัติของการความรัก ความรักในงานจะทำให้เรารู้ว่าควรทำงานอะไร ส่วนความขยันจะทำให้ งานนั้นก้าวไปสู่ความสำเร็จ การทำงานถ้าขาดความขยัน ความชำนาญก็จะไม่เกิด 3) จิตตะ คือ จดจำจ่อจิต หมายความว่า

ทำอะไรให้เจาะลงไป ปักใจลงไปในเรื่องนั้นอย่างลึกซึ้งอย่างมุ่งมั่น อย่างจริงจัง และอย่างทุ่มเท ใครก็ตามที่ทำงานด้วยการเอาใจจดจ่ออยู่กับงานนั้น คนนั้นจะประสบความสำเร็จ 4) วิมังสา คือ วินิจฉัย ได้แก่การ วิเคราะห์สังเคราะห์สร้างสรรค์พัฒนานั่นเอง เมื่อเราทำงานอะไรก็ตาม ให้พินิจ พิเคราะห์สร้างสรรค์พัฒนา (กรองกาญจน์ พฤตพิภฤกษ์, 2556) ดังนั้น “อิทธิบาท 4” จึงมีความหมายกับคนรุ่นใหม่ที่ต้องการจะเดินทางไปในสู่ความสำเร็จในชีวิตและการงาน โดยเฉพาะในโลกปัจจุบันเป็นโลกที่ฉาบฉวยและวุ่นวาย ทำให้เราต้องฝึกฝนตนเอง เพื่อจะ เข้าใจและเข้าถึงหลักธรรมที่ก่อกำเนิดการพัฒนาดตนเองอย่างแท้จริง เพื่อพัฒนาองค์กร ตลอดจนประเทศชาติให้เจริญก้าวหน้า ดังนั้นหลักพุทธธรรมซึ่งเป็นหลักพื้นฐานของชีวิต เป็น ส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตไทยเป็นหลักเพื่อการดำเนินชีวิตอย่างมีสัมมาทิฐิ จึงเป็นหลักธรรมที่ เหมาะสมอย่างยิ่งในการประยุกต์ใช้ในโรงเรียน

ดังนั้น โรงเรียนเป็นแหล่งสำคัญในการหล่อหลอมความเป็นมนุษย์ให้แก่นักเรียนทุกคน ซึ่งหมวดธรรมที่ประยุกต์ใช้เป็นรากฐานคุณธรรมของผู้บริหาร ได้แก่ 1. คุณธรรมในการครองตน 2. คุณธรรมในการครองคน 3.คุณธรรมในการครองงาน คุณลักษณะ 3 ประการของนักบริหารที่ช่วยให้การบริหารสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี คือ 1) จักขุมา 2) วิรุโธ 3) นิสสยสัมปันโน โดยหลักพุทธยปาปณิกสูตร 3 ข้อนี้ควรหากนำมาหล่อหลอมรวมกันก็จะเป็นภูมิคุ้มกันที่ดีเกิด ประสิทธิภาพในการบริหาร ให้ประสบความสำเร็จหรือผ่านพ้นวิกฤติต่าง ๆ ไปได้

ยุคนิวนอร์มัล (New normal)

การกล่าวถึงคำว่านิวนอร์มัล (New normal) หลายคนอาจมองว่าเป็นการใช้ชีวิตแบบใหม่ที่เกิดขึ้นหลังการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (Covid-19) แต่เมื่อศึกษาจะพบว่า “New Normal” หรือ “ความปกติในรูปแบบใหม่” เป็นคำศัพท์ที่ถูกใช้เป็นครั้งแรกในปี ค.ศ. 2008 โดย Bill Gross ซึ่งนักลงทุนในตราสารหนี้ชื่อดัง และเป็นผู้ร่วมก่อตั้งบริษัท Pacific Investment Management (PIMCO) โดยให้นิยาม "New Normal" ในบริบทเศรษฐกิจโลกเอาไว้ว่า เป็นสภาวะที่เศรษฐกิจโลกมีอัตราการเติบโตชะลอลงจากในอดีต และเข้าสู่อัตราการเติบโตเฉลี่ยระดับใหม่ที่ต่ำกว่าเดิม ควบคู่ไปกับอัตราการว่างงานที่สูงขึ้นอย่างต่อเนื่องหลังเกิดวิกฤติทางการเงินในสหรัฐฯ (กรุงเทพธุรกิจ, 2563) แต่คำดังกล่าว ไม่ได้ถูกนำมาใช้อย่างแพร่หลายจนกระทั่งการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา

2019 จึงมีการกล่าวถึง New normal และสำหรับในประเทศไทยราชบัณฑิตยสภา ได้มีการบัญญัติศัพท์ New normal หมายถึง ความปรกติใหม่ หรือฐานวิถีชีวิตใหม่ โดยเขียนทับศัพท์ว่า นิวนอร์มัล (สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, 2563) ซึ่งการใช้ชีวิตในรูปแบบใหม่หลังการแพร่ระบาดของโรคดังกล่าว เช่น

1. การทำงานอยู่ที่บ้าน (Work from home) เมื่อเกิดการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัส โควิด 2019 (Covid-19) ประเทศต่าง ๆ เริ่มมีการหามาตรการเพื่อป้องกันการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสดังกล่าว จนมีการกำหนดรูปแบบในการทำงานเดิมคือการทำงานอยู่ในสำนักงานซึ่งมีคนจำนวนมาก ก็เปลี่ยนให้ทำงานอยู่ที่บ้าน หรือสลับเวรในการเข้าปฏิบัติงานในสำนักงาน เป็นต้น

2. การเว้นระยะห่างทางสังคม (Social Distancing) มีการกำหนดมาตรการในการรวมตัวกัน โดยให้มีการเว้นระยะห่าง 1.5–2 เมตร ไม่ให้มีการรวมตัวจำนวนมากในการทำกิจกรรมต่าง ๆ

3. การอบรมสัมมนาหรือเรียนมีการเปลี่ยนรูปแบบ จากเดิมที่มีการจัดแบบรวมกลุ่ม เปลี่ยนเป็นระบบออนไลน์ เช่น การเรียนผ่านระบบออนไลน์ ทางหน่วยจัดการศึกษาต้องนำรูปแบบออนไลน์มาใช้ในการเรียนการสอน เพื่อให้สามารถดำเนินการจัดการเรียนการสอนต่อไปได้ นอกจากการเรียนการสอน การอบรมหรือสัมมนาต่าง ๆ ก็ถูกเปลี่ยนมาใช้ระบบออนไลน์เช่นกัน ซึ่งก็มีทั้งข้อดีแล้วข้อเสีย ข้อดี เช่น สะดวก ประหยัดค่าใช้จ่ายในการเดินทาง แต่ข้อเสียที่อาจตามมา คือ ประสิทธิภาพที่ได้รับจากระบบออนไลน์ เช่น ความเข้าใจ หรือการเอาใจใส่ หรือความพร้อมของอุปกรณ์ เป็นต้น

4. ระบบเศรษฐกิจ (Economy) การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโควิด 2019 ส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจ ประเทศต่าง ๆ ใช้มาตรการปิดประเทศ หรือควบคุมพื้นที่ต่าง ๆ ที่อาจเป็นพื้นที่เสี่ยงในการแพร่เชื้อ ทำให้แต่ละประเทศได้รับผลกระทบจากมาตรการของภาครัฐ เช่น เศรษฐกิจไทยปี 2563 หดตัวร้อยละ 6.1 จากปี 2562 โดยเป็นการหดตัวในอัตราที่สูงใกล้เคียงกับช่วงวิกฤตต้มยำกุ้ง เป็นเพราะผลจากการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโควิด 2019 (Covid-19) (ธนาคารแห่งประเทศไทย, 2563) และจากผลกระทบต่าง ๆ การค้าขายมีการปรับตัวจากการมีหน้าร้านเป็นการขายส่งผ่านระบบออนไลน์ คือ พฤติกรรมของผู้บริโภคที่เปลี่ยนแปลงไป มีการปรับเปลี่ยนไปใช้ e-Commerce มากขึ้น ส่งผลให้มูลค่า e-Commerce เติบโตขึ้นแบบก้าวกระโดด (สำนักงานพัฒนาธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์, 2564)

5. การติดต่อสื่อสาร (Communication) สังคมในยุคนิวนอร์มัล (New normal) การติดต่อสื่อสารมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบ การเข้าถึงข้อมูลการให้บริการต่าง ๆ ถูกเปลี่ยนมาเป็นระบบออนไลน์ หรือแม้กระทั่งการติดต่อสื่อสารภายในองค์กรก็มีการเปลี่ยนมาใช้แพลตฟอร์ม (Platform) ในรูปแบบออนไลน์แทน

6. สาธารณสุข คนเริ่มตระหนักถึงการป้องกันการติดเชื้อดังกล่าว มีการใส่หน้ากากอนามัย และใช้เจลแอลกอฮอล์ล้างมือ หรือสถานที่ต่าง ๆ มีจุดบริการล้างมือ ตลอดจนการให้ความสำคัญต่อการออกกำลังกายให้ร่างกายมีความแข็งแรง เป็นต้น

จากที่ได้กล่าวมาจะเห็นได้ว่าคำว่านิวนอร์มัล (New normal) เป็นการบัญญัติขึ้นหลังวิกฤติเศรษฐกิจแฮมเบอร์เกอร์ แต่มีการนำมาใช้อย่างแพร่หลายหลังการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (Covid-19) ซึ่งราชบัณฑิตยสภา ได้ให้ความหมายว่านิวนอร์มัล (New normal) หมายถึง ความปรกติใหม่ หรือฐานวิถีชีวิตใหม่ ซึ่งคนในสังคมต้องมีการปรับตัวให้สามารถดำเนินชีวิตอยู่ได้ภายใต้การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสดังกล่าว

องค์กรก็ต้องมีการปรับตัวเพื่อให้สามารถดำเนินกิจกรรมต่อได้ อาทิ สถาบันการศึกษา เปลี่ยนมาทำการเรียนการสอนผ่านระบบออนไลน์ ตลอดจนการอบรมสัมมนาต่าง ๆ ก็เปลี่ยนมาใช้รูปแบบออนไลน์เช่นกัน และหากจะต้องมีการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ต้องพิจารณาจำนวนผู้เข้าร่วมกิจกรรมให้เหมาะสมตามมาตรการที่ภาครัฐกำหนด ดังนั้น จะต้องมีการปรับรูปแบบการทำงานขององค์กรให้เหมาะสมกับการใช้ชีวิตวิถีใหม่ เพื่อให้การดำเนินกิจการต่าง ๆ สามารถไปต่อได้

ภาวะผู้นำของผู้บริหารโรงเรียนในยุค New Normal

กระทรวงศึกษาธิการ ได้กำหนดเกณฑ์การคัดเลือกผู้บริหารโรงเรียนต้นแบบเพื่อการปฏิรูปการเรียนรู้ว่า ผู้บริหารโรงเรียน มีความรู้ความสามารถในการบริหารจัดการเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติงานเพื่อส่งเสริมการปฏิรูปการเรียนรู้ตามแนวทางพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2545 พร้อมกฎกระทรวงที่เกี่ยวข้อง และพระราชบัญญัติการศึกษาภาคบังคับ พ.ศ.2545 ดังนี้ 1) ผู้บริหารโรงเรียนมีการจัดองค์กร โครงสร้างและการบริหารงานอย่างเป็นระบบครบวงจร เพื่อให้บรรลุเป้าหมายการศึกษา 2) ผู้บริหารโรงเรียนจัดให้มีระบบการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา 3) ผู้บริหาร

โรงเรียนส่งเสริมความสัมพันธ์และความร่วมมือกับชุมชน ในการพัฒนาการศึกษาและมีบทบาทในการส่งเสริมชุมชนแห่งการเรียนรู้ 4) ผู้บริหารโรงเรียนส่งเสริมใหม่การจัดการสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ส่งเสริม สุขภาพอนามัยและความปลอดภัยของผู้เรียน 5) ผู้บริหารโรงเรียนส่งเสริมและพัฒนาครูอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้ครูมีประสิทธิภาพในการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ มีความสามารถในการแสวงหาความรู้ คิดวิเคราะห์และสร้างองค์ความรู้เพื่อพัฒนาการเรียนการสอน 6) ผู้บริหารโรงเรียนจัดให้มีหลักสูตรที่เหมาะสมกับผู้เรียนและท้องถิ่น มีสื่อการเรียนการสอนที่เอื้อต่อการเรียนรู้ 7) ผู้บริหารโรงเรียนส่งเสริมใหม่การจัดการเรียนการสอนที่สอดคล้องกับหลักสูตร ความต้องการของผู้เรียนและท้องถิ่น 8) ผู้บริหารโรงเรียนส่งเสริมใหม่การจัดกิจกรรม และการเรียนการสอนโดยเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ 9) ผู้บริหารโรงเรียนเป็นผู้อำนวยความสะดวก (Facilitator) แก่บุคลากรในโรงเรียนและผู้เรียน 10) ผู้บริหารโรงเรียนส่งเสริมการนำเทคโนโลยีสารสนเทศ และการสื่อสารมาใช้ในการปฏิรูปการเรียนรู้ 11) ผู้บริหารโรงเรียนมีศักยภาพในการพึ่งตนเอง สามารถบริหารจัดการ ทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด และ 12) ผู้บริหารโรงเรียนมีผลการปฏิบัติงานดีเด่น ด้านส่งเสริมผู้เรียนใหม่คุณลักษณะตามมาตรฐาน

ดังนั้น ผู้เรียนมีคุณธรรมจริยธรรมและค่านิยมที่พึงประสงค์ ผู้เรียนมีความสามารถในการคิดวิเคราะห์ สังเคราะห์ มีวิจารณ์ญาณ มีความคิดสร้างสรรค์ คิดไตร่ตรอง และมีวิสัยทัศน์ ผู้เรียนมีความรู้และทักษะที่จำเป็นตามหลักสูตรผู้เรียนมีทักษะในการแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง รักการเรียนรู้ และพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องผู้เรียนมีทักษะในการทำงาน รักการทำงาน สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ และมีเจตคติที่ดีต่ออาชีพสุจริตผู้เรียนมีสุขนิสัย สุขภาพกาย และสุขภาพจิตที่ดี ผู้เรียนมีสุนทรียภาพ และลักษณะนิสัยด้านศิลปะ ดนตรีและกีฬา อีกทั้ง ผู้บริหารโรงเรียนมีคุณธรรม จริยธรรมเป็นที่ยอมรับของสังคม และใช้ระบบคุณธรรมในการบริหารจัดการ ดังนี้ 1) ผู้บริหารโรงเรียนอุทิศตนให้กับการปฏิบัติงานในสถานศึกษาอย่างต่อเนื่อง 2) ผู้บริหารโรงเรียนมีความเมตตา กรุณา มีความรับผิดชอบ ยุติธรรมซื่อสัตย์ 3) ผู้บริหารโรงเรียนมีการครองตนที่ดี ไม่มีหนี้สินส่วนตัว ไม่เกี่ยวข้องกับอบายมุข สิ่งเสพติด 4) ผู้บริหารโรงเรียนได้รับความศรัทธาและยอมรับด้านคุณธรรมจริยธรรมจากนักเรียน ครู เพื่อน ผู้บริหารโรงเรียน ผู้บังคับบัญชา กรรมการสถานศึกษา ผู้ปกครองนักเรียนและชุมชนและ 5) ผู้บริหารโรงเรียนใช้ระบบคุณธรรมในการบริหารจัดการ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

ผู้บริหารโรงเรียนจำเป็นต้องนำสถานศึกษาของตนเองเข้าสู่ศตวรรษที่ 21 และรับผิดชอบต่อผลการจัดการศึกษาในสถานศึกษาของตนเองในด้านต่าง ๆ ดังนี้ 1) ปรับปรุงผลลัพธ์ของนักเรียนทุกคน 2) ริเริ่มการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ 3) สำรวจและสนับสนุนการใช้ ICT และ E – Learning 4) พัฒนาโรงเรียนให้เป็นชุมชนการเรียนรู้ 5) สร้างเครือข่ายเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้และความสำเร็จ และ 6) พัฒนาคนอื่นให้เป็นผู้บริหารโรงเรียนที่ได้รับการพัฒนาทักษะภาวะผู้นำที่เหมาะสมส่งผลให้การปฏิบัติงานของโรงเรียนในด้านการบริหารงานวิชาการ งานบริหารบุคคลงานงบประมาณ และงานบริหารทั่วไปได้อย่างมีประสิทธิภาพตามหลักการกระจายอำนาจ และยังส่งผลต่อความสามารถในการสร้างความร่วมมือในการพัฒนาการจัดการเรียนการสอน การสร้างภาคีเครือข่ายความร่วมมือและการสนับสนุนงานวิชาการแก่ชุมชน (วิโรจน์ สารรัตนะ, 2556)

นอกจากนี้ คุณลักษณะของผู้บริหารโรงเรียนที่พึงประสงค์ ประกอบด้วย รักศรัทธา ภาคภูมิใจในศักดิ์ศรีและเกียรติภูมิของความเป็นผู้บริหารโรงเรียน มุ่งมั่นในการบริหารจัดการหลักสูตรและการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ สร้างวัฒนธรรมคุณภาพและวัฒนธรรมประชาธิปไตยในการปฏิบัติงาน โดยกระบวนการมีส่วนร่วม มีวินัย คุณธรรม จริยธรรมและจรรยาบรรณวิชาชีพ มีบุคลิกภาพที่เหมาะสมกับการเป็นผู้บริหารโรงเรียน (สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา, 2553)

ภาวะผู้นำของผู้บริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาในยุค New Normal

เมื่อโลกมีการเปลี่ยนแปลง ผู้บริหารโรงเรียนก็ต้องมีการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดภายใต้สถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น และปฏิเสธไม่ได้ว่าการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (Covid-19) เกิดผลกระทบต่อการบริหารจัดการอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปรับรูปแบบการทำงานหรือการลดขนาดของการให้บริการให้มีความเหมาะสมกับการชีวิตในวิถีใหม่ และการที่จะปรับรูปแบบการทำงานหรือการตัดสินใจในการให้สถานศึกษาเดินไปในทิศทางใดนั้นจำเป็นต้องอาศัยภาวะผู้นำของผู้บริหารโรงเรียนมัธยมศึกษา จึงกล่าวได้ว่าภาวะผู้นำในการบริหารโรงเรียนยุค New Normal จะต้องมีองค์ประกอบ ดังนี้

1. วิสัยทัศน์ (Vision) คือ ภายใต้ภาวะการณ์ที่ต้องมีการปรับรูปแบบการทำงานขององค์การให้เข้ากับยุค New Normal นั้นผู้บริหารจะต้องมีแนวคิดที่ชัดเจนในการนำพา

องค์การไปสู่เป้าหมายที่วางไว้ และการที่ผู้บริหารเห็นเป้าหมายในการนำองค์การไปให้ถึงนั้น ผู้บริหารเองจะต้องศึกษาพัฒนาตนเองให้เป็นผู้ที่มีความรู้ ตลอดจนเข้าใจสถานการณ์ที่เกิดขึ้น ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการตัดสินใจในการกำหนดทิศทางของโรงเรียน

2. คิดเชิงระบบ (System Thinker) คือ ต้องมีการวางระบบการทำงานที่สอดคล้องกับสถานการณ์ มีการวิเคราะห์ถึงพันธกิจขององค์การว่ามีอะไรบ้าง และกิจกรรมที่ดำเนินการเพื่อสนองพันธกิจมีอะไรบ้าง และกิจกรรมใดที่จะสามารถควบรวมได้ เพื่อลดขนาดและจำนวนของการดำเนินกิจกรรม แต่ยังคงตอบสนองพันธกิจของโรงเรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ตลอดจนต้องมีการวิเคราะห์ผลกระทบต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น เพื่อวางแผนงานในการป้องกันผลกระทบ

3. ใช้เทคโนโลยี (Technology) คือ ต้องมีการนำเทคโนโลยีมาใช้ในการบริหารองค์การ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสถานการณ์ที่ต้องให้บุคลากรปฏิบัติงานอยู่ที่บ้าน การอบรมหรือพัฒนาบุคลากรผ่านระบบออนไลน์ หรือแม้แต่ในสถาบันการศึกษาที่ให้มีการจัดการเรียนการสอนในรูปแบบออนไลน์ ผู้บริหารโรงเรียนจะต้องมีการนำเทคโนโลยีมาใช้ในการอำนวยความสะดวกการปฏิบัติงาน ตลอดจนการกำกับควบคุมการปฏิบัติงานของครู บุคลากรทางการศึกษา เพื่อให้การทำงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและบรรลุตามเป้าหมายของโรงเรียน

4. มีความรับผิดชอบ (Accountability) คือ ผู้บริหารโรงเรียนจะต้องมีความรับผิดชอบต่อโรงเรียน คือ

4.1 รับผิดชอบต่อตนเอง ในฐานะผู้บริหารโรงเรียนจะต้องมีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ของตนเอง คือ ทำหน้าที่บริหาร จะต้องมีการศึกษาสถานการณ์เพื่อให้รู้เท่าทัน และนำมาเป็นองค์ประกอบในการตัดสินใจให้เกิดประโยชน์สูงสุดกับองค์การ

4.2 รับผิดชอบต่อบุคลากรเพื่อให้บุคลากรสามารถปฏิบัติงานได้ ผู้บริหารจะต้องมีการสร้างความเชื่อมั่นแก่บุคลากรให้เขามั่นใจในการปฏิบัติงานว่าจะไม่ได้รับผลกระทบจากภัยต่าง ๆ เช่น การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ผู้บริหารจะต้องมีมาตรการป้องกันการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัส ต้องมีการจัดหาวัคซีนป้องกันไวรัสโคโรนา 2019 มาฉีดให้แก่บุคลากร การจัดพ่นยาฆ่าเชื้อในโรงเรียน หรือการกำหนดวิธีปฏิบัติงานที่เหมาะสม เป็นต้น

4.3 รับผิดชอบต่องาน เพื่อให้การปฏิบัติงานมีความต่อเนื่อง จะต้องมีการจัดทำแผนการปฏิบัติงานที่มีความชัดเจนสอดคล้องกับสถานการณ์

5. มีความยืดหยุ่น (Resilience) คือ การบริหารโรงเรียนในวิถีแบบใหม่ผู้บริหารจะต้องมีความยืดหยุ่นในการทำงานในวันหยุด เพื่อให้การขับเคลื่อนโรงเรียนสามารถดำเนินไปได้ เช่น การให้บุคลากรทำงานอยู่ที่บ้าน (Work from home) หรือการสลับการเข้าเวรในการทำงาน ซึ่งปรับให้มีความสอดคล้องกับสถานการณ์ ไม่ยึดติดกับรูปแบบการทำงานในแบบเดิมที่ต้องเข้าประจำในโรงเรียน

จากองค์ประกอบ 5 ประการที่กล่าวมานี้ต้องอาศัยความมีภาวะผู้นำของผู้บริหารโรงเรียนในการขับเคลื่อนองค์กรให้บรรลุเป้าหมาย เพราะการขับเคลื่อนองค์กรนั้นมีปัจจัยที่เกี่ยวข้องจากทั้งภายในและภายนอก ฉะนั้นผู้บริหารจะต้องผู้ประสานงานกับส่วนงานหรือบุคคลที่เกี่ยวข้อง และต้องมีการวิเคราะห์สถานการณ์ ตลอดจนศึกษาความเป็นไปได้ในการดำเนินการนั้น ๆ

บทสรุป

ผู้บริหารสถานศึกษาจะบริหารงานให้ประสบความสำเร็จเกิดทั้งประสิทธิภาพและประสิทธิผลนั้นต้องมีธรรมในการบริหารเพราะพุทธธรรมเป็นหัวใจสำคัญในการบริหารสามารถสร้างความศรัทธาและเป็นพื้นฐานที่ทำให้เกิดความรักความสามัคคีในหมู่คณะ ดังนั้นผู้บริหารมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีธรรมประจำใจและหากผู้บริหารเป็นคนดีมีศีลธรรมนำหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนามาปฏิบัติเป็นแบบอย่างให้ผู้อื่นหรือผู้ใต้บังคับบัญชาปฏิบัติ ตาม ก็ย่อมเกิดความศรัทธาสามารถนำพาให้องค์กรมีความเจริญก้าวหน้า ดังคำกล่าวที่ว่าคนสำราญงานสำเร็จ ซึ่งหลักคำสอนของ พระพุทธศาสนาที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับผู้บริหารสถานศึกษามีอยู่มากมาย ได้แก่ สัปปุริสธรรม 7 พรหมวิหาร 4 สังคหวัตถุ 4 อคติ 4 อิทธิบาท 4 เป็นต้น ดังนั้น หลักพุทธธรรมทั้งหมดที่กล่าวมานี้เป็นข้อธรรมที่ผู้บริหารสถานศึกษาควรนำมายึดถือปฏิบัติก็จะส่งผลให้การบริหารเป็นไปด้วยความเรียบร้อยไม่เกิดปัญหาเพราะหลักธรรมส่วนใหญ่ ของพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับการบริหารว่าจะมุ่งเน้นไปในเรื่อง การบริหารตนเอง การมีสัมพันธภาพที่ดีต่อกัน ความรักสามัคคี ช่วยเหลือและการร่วมมือร่วมใจในการทำงานเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม

การใช้หลักพุทธธรรมในการปฏิบัติงานของผู้บริหารในสถานศึกษาตามหลักการครองตนทำให้การทำงานมีความสุขทั้งตนเองและเพื่อนร่วมงาน ส่งผลดีต่อคุณภาพการศึกษา

ตามหลักการครองคนทำให้องค์กรบรรลุถึงเป้าหมายได้สำเร็จ และหลักการครองงาน ทำให้ผู้ปฏิบัติงานได้ทำงานอย่างเต็มความสามารถหรือตามศักยภาพของตนเอง ส่งผลดีต่อผู้เรียนสามารถส่งเสริมให้ผู้เรียนมีคุณภาพ มีความซื่อสัตย์ ขยัน อดทน มีระเบียบวินัย สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

รายการอ้างอิง

- กรองกาญจน์.พดพิพฤกษ์. (2556). *อิทธิบาท 4 ของผู้บริหารและพนักงานที่มีผลต่อความสำเร็จในการดำเนินกิจการ กรณีศึกษา : บริษัท สตาร์มาร์คแมนูแฟคเจอร์ริงจำกัด จังหวัดสมุทรสาคร. การประชุมมหาดใหญ่วิชาการ ครั้งที่ 4.*
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2563). *คู่มือการปฏิบัติสำหรับสถานศึกษาในการป้องกันการแพร่ระบาดของโรคโควิด 19. นนทบุรี: บริษัท คิว แอดเวอร์ไทซิง จำกัด.*
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2564). *แนวทางการจัดการเรียนการสอนในสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) ภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2564. พฤษภาคม, 2564. กรุงเทพมหานคร. (2565). "New Normal" คืออะไร? เมื่อโควิด-19 ผลักเรารู้ชีวิต "ปกติวิถีใหม่". สืบค้น 5 มิถุนายน 2565, จาก <https://www.bangkokbiznews.com/lifestyle /882508>*
- ถวิล อรัญเวศ. (2565). *การให้วิทยาทานคือการให้สูงสุด. ค้นเมื่อ 1 มิถุนายน 2565, จาก http://thawin09.blogspot.com/2017/02/blog-post_12.html*
- ธนาคารแห่งประเทศไทย. (2563). *รายงานภาวะเศรษฐกิจไทย ปี 2563. กรุงเทพฯ :*
ธนาคารแห่งประเทศไทย.
- ธีระ รุญเจริญ . (2546). *การบริหารโรงเรียนยุคปฏิรูปการศึกษา. กรุงเทพฯ : ข้าวฟ่าง.*
- บริษัทฝักอบรมและสัมมนาธรรมนิติจำกัด. (2565). *เกร็ดความรู้กับธรรมนิติ : บริหารคนด้วยพรหมวิหาร 4. สืบค้น 1 มิถุนายน 2565. จาก บริหารคนด้วยพรหมวิหาร 4: <https://www.dst.co.th/>*
- พระครูไพโรจน์กิจจาทร.(สกุล สุภทโท) และคณะ. (2563). *การพัฒนาผู้บริหารสถานศึกษาตามหลักสังคหัตถ์ 4 สำหรับโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดกรุงเทพมหานคร. วารสารครูศาสตร์ปริทรรศน์ฯ, 7(2), 1-13.*

- พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ). (2562). *วิธีแก้ปัญหาชีวิต*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แสงธรรม, ม.ม.ป.
- พระธีระพงษ์ นรินโทและคณะ. (2562). คุณค่าการปกครองแบบธรรมาธิปไตยตามนัยพุทธจริยศาสตร์, *วารสารบัณฑิตศึกษามหาจุฬาลงกรณ์*. 6(4), 47-60.
- พระมหาธนาชัย ตนต์ปาโล. (2560). พุทธธรรมสำหรับนักบริหารสถานศึกษามืออาชีพ, *วารสารวิจัยพุทธศาสตร์*, 3(1), 10-22.
- วิโรจน์ สารรัตน์. (2556). *กระบวนทัศน์ใหม่ทางการศึกษา กรณีที่คณะต่อการศึกษาศตวรรษที่ 21*. กรุงเทพฯ : ทิพย์วิสุทธิ.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2542). *พุทธธรรม* (พิมพ์ครั้งที่ 8). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สำนักงานพัฒนาธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์. (2565). *e-Commerce ไทย ยุคหลัง COVID-19*. สืบค้น 6 มิถุนายน 2565 จาก <https://www.etda.or.th/th/Useful-Resource/Knowledge-Sharing/Perspective-on-Future-of-e-Commerce.aspx>
- สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. (2563). *พจนานุกรมศัพท์นิเทศศาสตร์ ฉบับราชบัณฑิตยสภา*. กรุงเทพฯ : สำนักงานราชบัณฑิตยสภา.
- สุวิมล โพธิ์กลิ่น. (2560). *การบริหารสถานศึกษายุคใหม่ที่มีประสิทธิผล*. อุบลราชธานี: ยงสวัสดิ์อินเตอร์กรุ๊ป.